

СОЦИОЛОГИЧЕСКИ ПРОБЛЕМИ В СЪВРЕМЕННОТО ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ

Д. ШОПОВ И Т. СТОЕВ

Катедра СМОЗ, Медицински университет – Пловдив

SOCIOLOGICAL PROBLEMS IN MODERN HEALTHCARE

D. SHOPOV AND T. STOEV

Department of Social Medicine and Public Health, Medical University – Plovdiv

Резюме. Социологията е наука за обществото – *socium* – общество, *logos* – наука. Има за цел научното изследване на обществата, човешките групи и организации, всички форми на човешки контакти (социално взаимодействие). В статията се разглежда социологията в исторически аспект и се прави опит за определяне на ролята ѝ в съвременното здравеопазване, като се набелязват някои нейни основни функции и приоритети, приложими в здравната ни система.

Ключови думи: социология, общество, здравеопазване, функции

Summary. Sociology is the study of society – *socium* – society, *logos* – science. Sociology is aimed to the scientific research of societies and human groups and organizations, and all the forms of human contact (social interaction). The authors examine sociology historically and determine its role in modern health care, identifying some of its core functions and priorities applicable to the healthcare system.

Key words: sociology, society, health, function

Увод

Социологията е наука за обществото – *socium* – общество, *logos* – наука. Тя може да се определи като емпирична наука, защото се изгражда върху основата на емпиричен материал. Има за цел научното изследване на обществата, човешките групи и организации, всички форми на човешки контакти (социално взаимодействие). Разглежда поведението на групите, причините за тяхното образуване. Изследва фактите от наблюдение или експеримент, независимо от очакванията [3, 6].

Социологията изучава отражението на едно явление върху индивида и групата – безработицата, цените на петрола, управлението, пенсионирането, транспорта, социалните класи (по доходи, образование, жилище, престиж, социални въздействия – от и върху). Разглеждат се въпросите как се реагира и как се вземат решения; как се променя обществото; влиянието на социалните класи, етносите, расите, семейството, социалните условия, криминогенното пове-

дение, образованието; дали се стесняват или разширяват контактите; как се гледа на бъдещето, на технологиите. Разработват се социални модели – предимно за изучаване на конфликтни ситуации и на интересите на индивидите [4].

Социологията е сравнително нова наука спрямо другите обществени науки и спрямо природните науки. Появява се едва в края на 18 в. и началото на 19 в. За баща на социологията се счита французинът Огюст Конт, който през 1839 г. публикува своя труд “Курс към позитивна философия”. В България се утвърждава като наука след Освобождението през 1878 г., но социологически мисли, свързани с промяната и развитието на обществото са изказани още в древността [5]. Затова условно възникването и утвърждаването на социологията в България се дели на пет етапа:

- средновековен
- възрожденски
- следосвобожденски (капиталистически)
- социалистически
- постсоциалистически.

Медицинската социология има за обект медицината и здравеопазването като подсистеми на социологическата структура на обществото. Нейното възникване е обусловено от непрестанната диференциация на медицинската наука, увеличаващата се специализация в здравеопазването, потребността от обединяващата роля на дисциплина по общите проблеми. Развитието е преминало през различни етапи с различни наименования в отделните периоди и страни: социална патология, социална хигиена, организация на здравеопазването, обществено здравеопазване, медицинска социология, здравна политика. Някои от съществуващите наименования представляват фактически само отделни раздели или направления на тази наука [1, 2].

В средата на миналия век медицинската социология се издига до теоретично развита и практическа наука. Тя съзнателно се определя като медицинска дисциплина, основана и на постиженията на обществените науки. През 1779 г. се появява първият том от труда на немския лекар Й. П. Франк „Система на пълна медицинска полиция“. Този труд се смята за първото много забележително обобщение на тогавашните познания за социално обосноваването на взаимоотношенията между здраве и болест. Той може да се окачестви като пръв наръчник на медицинската социология. Много закони в областта на социалните грижи и медицината се дължат на неговото влияние.

През март 1848 г. непосредствено във връзка с Парижката революция Герен въвежда за първи път понятието „социална медицина“ и определя нейните основи. Под това понятие той разбира:

а) проучване на отношенията между телесното и психичното състояние на дадено население и неговите закони, респективно други социални институции;

б) проучване на отношенията между социални фактори, здраве и болест;

в) разработване на мероприятия за укрепване на здравето и за предпазване от болест.

С други думи, вече е осъзнато и ясно изразено значението на обществените форми на съществуване за здравето на човека.

Предмет на медицинската социология е изучаването на социологическите взаимоотношения и взаимодействия, закони и закономерности на развитие и функциониране на медицината като обществена система и структура.

В съответствие с обществените дадености тя се занимава предимно с влиянието на обективни социални фактори върху здравното състояние. С помощта преди всичко на демографията, статистиката, икономиката и историческата наука предмет на проучване са и фактори и факторни комплекси като социален и здравен статус, местожителство (град, село), доходи, жилище, хранене, облекло.

Съществените въпроси от предмета на тази наука могат да се групират в следните направления:

- анализ и оценка на историческите етапи от развитието на здравеопазването като предпоставка за прогнозиране и по-нататъшно планиране на неговото развитие;

- разкриване на закономерностите, определящи равнището и зависимостта на личното и общественото здраве от социалните условия и социалните фактори, установяване на закономерностите, зависимостите и тенденциите на демографските процеси и разработка на медицински програми за оптимално възпроизводство на населението;

- оценка на здравното състояние на населението, определяне на потребностите му от различни видове медицинска помощ и разработване на обосновани нормативи за задоволяване на тези потребности;

- изграждане на организационни предпоставки за по-нататъшно развитие на системата на здравеопазване;

- разработване на технологията и практическите похвати на социалната етиология, терапия, рехабилитация и профилактика;

- разработване на система от практически мероприятия на общественото здравеопазване в съответствие с измененията в социалната, административната и икономическата структура на страната;

- моделиране и изграждане на нови организационни форми за здравно обслужване на населението;

- изграждане на рационална, достъпна и ефективна система на общественото здравеопазване;

- оценка на медицинската, социалната и икономическата ефективност на здравната система и реализацията на различните програми за здравеопазване.

Медицинската социология притежава своя собствена – обща и специфична, методическа основа, насочена към изучаване и

установяване на стойностите и тенденциите на изменение на здравните и демографските процеси на обществото и личното и общественото отношение и поведение към тях.

Нуждата от социология в медицината и здравеопазването има няколко важни предпоставки:

а) човешкото здраве е биологичен, но и психологичен, културен и социален феномен и има социални причини и закономерности;

б) медицината се нуждае от възможността да обхване здравето на човека като обществено същество в неговата комплексна биологична, психична и социална детерминираност;

в) социалните условия влияят върху здравето и тези условия се подчиняват на социологически закони;

г) здравословният начин на живот е невъзможен без съобразяване на факторите на социалната среда – труд, свободно време, жилище, облекло, храна, образование, възпитание;

д) здравната система е част от социологическата система на обществото, а развитието на медицинската наука е резултат от конкретни социо-културни условия на съответното време.

Основен и постоянен обект на приложение на резултатите от научните търсения на медицинската социология са полето на общественото здравеопазване, респективно социалната и здравната политика на държавата.

Пред медицинската социология на преден план се открояват влиянията и последиците, произтичащи от отношенията между членовете на различните структури на обществото (групи, колективи) и особено тяхната проява като начин на поведение, което има здравно значими последици.

Медицинската социология има няколко основни задачи (функции):

– *методологична* – защитава схващането за човешкото здраве като социално явление, а на медицината и здравеопазването като части от социологическата структура на обществото;

– *управленска* – допринася за формирането на здравната политика като инструмент за управление на медицината и здравеопазването;

– *организационно-трудова* – основа на научната организация на труда на медицинските специалисти;

– *регулативна* – позволява да се балансира взаимоотношенията, ролята и мястото на здравеопазването в социологическата система.

Много болести се предизвикват първично от социални причини, а още по-голям е

броят на онези, които вторично се повлияват решаващо благоприятно или неблагоприятно от придружаващите ги социални странични обстоятелства. Поради това при разглеждането на причините най-целесъобразно е да се придържаме към следната схема:

- социалните условия предизвикват или допринасят за предразположение към заболяване;

- социалните условия са носители на условията за развитие на болестта;

- социалните условия посредничат за причиняването на заболяване;

- социалните условия повлияват хода на заболяването.

Като части от социологическата система на обществото здравеопазването и медицинската наука се подчиняват на социологически закономерности. Общоприето е тази система да се разглежда като съвкупност от основни сфери и съставляващите ги области, както следва:

- материално производство;

- духовно производство – медицинска наука, изкуство и религия;

- възпроизводство на хора – бит, здравеопазване, образование, спорт;

- социално управление – организация на обществения живот, поддържане на обществения ред;

- комуникации.

Освен общата социологическа система на обществото, като специфични социологически системи могат да се разглеждат: а) социалните групи; б) обществените институции; в) личността.

- *Социалната група* – това е форма на съвместен живот на индивидите по отношение на материалното, на духовното производство, официални и неофициални, големи и малки, социални групи по признаците народност, религия, образование.

- *Обществените институции* – това са структури в материалното, в духовното производство.

- *Личността* – това е специфична социологическа система, която е съвкупност от потребности и интереси, мотиви, преценки, качества и умения.

Въздействието на социалните условия е различно в зависимост от стабилността и качеството на общото социално положение. Социалното положение зависи начина на живот, от просветеността на обществото, от начина на хранене, жилището, облеклото, труда, условията за отглеждане на деца.

Социологията допринася много при управлението на различните здравни институции, тъй като те обхващат големи колективи от хора и там има най-различни взаимоотношения – професионални и извънпрофесионални, които оказват силно въздействие. Медицинската социология, установявайки закономерностите в това отношение, може да облекчи изключително много практиката по управление на здравната организация.

В сферата на здравния мениджмънт медицинската социология се използва при решаването на задачи и проблеми със следния характер:

– *методологични задачи и проблеми* – разкриване на общите закони и закономерности за функционирането и развитието на здравната система и нейните подсистеми.

– *управленски задачи и проблеми* – медицинската социология съдейства активно за поставяне на управлението на здравеопазването на необходимото научно равнище. Това става чрез социологическа мотивировка на избора на целта на управлението, оценка на ефекта от управлението, осигуряването му с информация.

– *организационно-трудова задачи и проблеми* – осветлявайки от социологическа гледна точка проблемите на професионално-трудова адаптация и активност на медицинските специалисти, тяхното мнение и потребност, социалната атмосфера на трудовия колектив, удовлетвореността и текучеството на медицинските кадри, медицинската социология дава своя научен принос за утвърждаване на ефективна научна организация на труда.

Социалното управление в здравеопазването обхваща официалните и неофициалните междуличностни и междугрупови отношения, създаващи специфична социална атмосфера в работната среда. Много е важно тези отношения непрекъснато да бъдат оптимизирани, защото социалната атмосфера влияе върху:

- изпълненията на длъжностните задължения от медицинските и немедицинските специалисти;

- формирането на моралния облик на групата, колектива (екипа);

- атмосферата в семейството, за която не е без значение позицията в трудовата среда на неговия член.

Когато решението в здравния сектор е взето, план-програмата – разработена и приета, целта – установена, възниква поредната задача на управлението – обезпечаване изпълнението на решението, което е немислимо без основната функция на управлението – социалната, тъй като решенията се изпълняват от субектите в здравния мениджмънт – хората.

Организацията трябва да е насочена към изпълнение на решението и предполага формиране в управляващата система (здравните управленски органи) на способност за целесъобразно въздействие върху управляемата система (здравните колективи), с цел да се обезпечи изпълнението на поставената задача, чрез използване на най-ефективните методи и средства. Така социалният аспект на управлението може да се определи като дейност на здравните работници по създаването и поддържането на състояние на порядъчност в обекта и субекта на здравната система и между тях.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Здравеопазването е преди всичко човешка организация. Ефективността му зависи от човешкия елемент и този факт трябва да се отчита при неговото управление. Проучванията на социалната атмосфера, на формалните и неформалните социални групи в здравеопазването, на взаимоотношенията са възможни с помощта на социологическите методи.

Явленията като мотивация, избор на професия, неудовлетвореност от работата, престиж на професията, авторитет на ръководителя са обект на такива проучвания, а получената информация спомага за формирането на перспективна политика и ефективен здравен мениджмънт.

Здравеопазването е важна част от обществената действителност и елемент на социологическата система на обществото. Неговото място, взаимовръзки и взаимозависимости проличават най-добре, когато се разглежда в рамките на тази система.

Резултатите от социално-медицинските изследвания имат решаващо значение за определяне политиката и стратегията на здравната организация при разработването на основните въпроси на системата на здравеопазване.

Библиография

1. Борисов, В. Здравен мениджмънт. Азбука на здравния мениджмънт. 2005.
2. Борисов, В., Зл. Глутникова и Ц. Воденичаров. Ново обществено здравеопазване. 1998.
3. Генова, Ж. Социология. 2001.
4. Георгиев, М. Психологични, етични и социални проблеми в медицината. 2006.
5. Фотев, Г. История на социологията. 2002.
6. Световен речник по социология. Бургас. 1993.

✉ Адрес за кореспонденция:

Д-р Димитър Шопов дм
Катедра СМОЗ
Медицински университет
4000 Пловдив
e-mail: shopov_d@abv.bg